

УДК 378.14:37.015.3(070.432)

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.16>

Маслова В. А.

*старший викладач кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти
Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського*

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕДАГОГА

THE ARTICLE EXAMINES PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE ABILITIES OF A TEACHER

У статті досліджується професійно-педагогічна комунікація як умова розвитку комунікативних можливостей педагога.

Проаналізовано теоретичні підходи до трактування сутності категорії «професійно-педагогічна комунікація», яка визначається як форма психологічної взаємодії вчителя з учнями під час освітнього процесу та спрямована на його всебічний розвиток, створення умов для реалізації творчих здібностей.

Відображено структуру, основні функції професійно-педагогічної комунікації та зв'язки її суб'єктів.

Проаналізовано структуру професійно-педагогічної комунікації, яка складається з чотирьох етапів: прогностичного, комунікативної атаки, управління, заключного. Визначено, що значущими для професійно-педагогічної комунікації є особистісні показники педагога за такими векторами: індивідуально-особистісним, комунікативним, соціально-психологічним, морально-політичним.

Визначено провідні здібності педагога в педагогічній діяльності, як-от комунікативність (прихильність до людей, доброзичливість, товариськість); перцептивні (професійна пильність, емпатія, педагогічна інтуїція); динамізм особистості (здатність до вольового впливу і логічного переконання); емоційна стійкість (здатність володіти собою); оптимістичне прогнозування; креативність (здатність до творчості).

Проаналізовано такі три компоненти професійно-педагогічної комунікації, як когнітивний, естетичний, поведінковий.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що професійно-педагогічна комунікація відіграє важливу роль у розвитку комунікативних можливостей педагога. Стратегія розвитку полягає в організації цілеспрямованого і неперервного освітнього процесу на засадах гуманістичного, особистісно орієнтованого, суб'єкт-суб'єктного підходів; у саморозвитку, самоорганізації особистості педагога, яка є джерелом активності в процесі професійної діяльності.

Ключові слова: учитель, учні, розвиток, комунікація, заклад освіти, взаємодія, умови.

Professional-pedagogical communication as a condition of development of teacher's communicative skills is being research.

Theoretical approaches to the interpretation of the essence of the category "professional and pedagogical communication", which is defined as a form of psychological interaction of teachers with students during the educational process and aimed at its comprehensive development, creating conditions for creative abilities, were defined.

It is determined that in professional and pedagogical communication of pedagogical workers there are two interrelated components: general and personal principles of communication.

The structure, main functions of professional and pedagogical communication and connections of the subjects are reflected.

The structure of professional and pedagogical communication is analyzed, it consists of four stages: prognostic, communicative attack, management, final. It is determined that the personal indicators of the teacher according to the following vectors are significant for professional and pedagogical communication: individual-personal, communicative, socio-psychological, moral and political.

The leading abilities of the teacher to pedagogical activity are defined: communicativeness, which includes commitment to people, friendliness, sociability; perceptual abilities – professional vigilance, empathy, pedagogical intuition; personality dynamism – the ability to volitional influence and logical beliefs; emotional stability – the ability to control you; optimistic forecasting; creativity - the ability to be creative.

Three components of professional and pedagogical communication are analyzed: cognitive, aesthetic, behavioral.

As a result of the study, it was found that professional and pedagogical communication plays an important role in the development of communicative abilities of the teacher. The development strategy is to organize a purposeful and continuous educational process on the basis of humanistic, personality-oriented, subject-subject approaches; in self-development, self-organization of the teacher's personality, which is a source of action in the process of professional activity.

Key words: teacher, students, development, communication, educational institution, interaction, conditions.

Постановка проблеми. Одним зі стратегічних завдань сучасного реформування закладів освіти є переорієнтація на особистісний розвиток дітей. Актуальною є думка С. Рубінштейна про необхідність створення такого освітнього середовища та методів роботи, які б забезпечували необхідні умови для розвитку індивідуальності кожного учня.

В умовах вирішення стратегічних завдань щодо впровадження ідей Нової української школи потрібне оновлення не тільки цілей, змісту освіти, вдосконалення технологій навчання, розвитку особистості учня, а й істотної зміни в професійній діяльності педагогічного колективу. Вочевидь, у зв'язку з інтенсифікацією професійної діяльності зростають

вимоги як до особистості педагога, так і до його професійних якостей, до рівня його комунікативної підготовленості. Виникла необхідність у якісно іншій підготовці вчителя, що дозволяє поєднувати фундаментальність професійних базових знань з інноваційністю мислення і дослідницьким підходом до вирішення конкретних освітніх проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань розвитку професійно-педагогічної комунікативної компетентності педагога в освітньому просторі розглянуто багатьма вченими. Зокрема, сутність цього поняття вивчали А. Максимова, Н. Бутенко, О. Жирун, М. Заброцький, А. Літкевич, С. Левченко, структуру комунікативної компетентності педагога досліджували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин.

Актуальні питання, пов'язані з визначенням педагогічної комунікації, широко представлені в дослідженнях вітчизняних учених (М. Андріанов, М. Битянова, В. Семиченко, В. Кан-Калик).

Мета статті – визначити теоретичну сутність поняття «професійно-педагогічна комунікація»; встановити характерні особливості професійно-педагогічної комунікації; визначити професійно-педагогічні якості вчителя, необхідні для ефективної комунікативної взаємодії з учнем; виявити педагогічні умови формування комунікативних умінь учителя.

Виклад основного матеріалу. Професійно-педагогічна комунікація – складне і суперечливе сплетіння перцептивних, комунікативних, інтерактивних компонентів, форм репродуктивного та продуктивного, особистісного спілкування, спрямованого на передавання інформації від учителя до учня, а також на забезпечення зворотного зв'язку (від учня до вчителя) [11, с. 2–3].

У наукових дослідженнях є чимало визначень поняття «професійно-педагогічна комунікація», а саме:

1) організація освітньої діяльності на основі отримання, засвоєння, використання та передавання інформації з різних джерел [1, с. 127];

2) специфічна форма спілкування, дискурсу, формування якої будується на вивченні риторики, теорії та культури мови, соціальної та педагогічної психології, етичних принципів і норм, досліджується з позицій міжособистісної, групової, міжкультурної та технічної комунікації [11, с. 56];

3) форма психологічної взаємодії вчителя з учнями під час освітнього процесу та поза класом, спрямована на спільне вирішення різноманітних проблем, усебічний розвиток особистості учнів, створення умов для реалізації творчих здібностей і розвитку особистості [5, с. 77];

4) система прийомів органічної соціально-психологічної взаємодії вчителя та учнів, змістом якої є обмін інформацією, знаннями одне з одним, організація освітнього процесу та сприяння діяльності учнів, організація та налагодження відносин у колективі, обмін ролями, співпереживання та створення умов для утвердження кожного учня [12, с. 43];

5) система безпосередніх або посередніх зв'язків, взаємодій педагога, які реалізуються за

допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання та управління процесом комунікації, регуляції професійно-педагогічних відносин [2, с. 23].

Професійно-педагогічна комунікація є важливим процесом, оскільки категорії стереотипу, іміджу, репутації й авторитету частково формують одне одного, забезпечуючи розвиток конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти [9, с. 56].

У професійно-педагогічній комунікації педагогічних працівників є два взаємопов'язані складники:

1) загальні принципи комунікації, що становлять характер суспільного ладу, збереження цінностей минулого, здійснення педагогічної діяльності педагогічними працівниками для реалізації єдиної мети та завдань освітнього процесу;

2) особисті принципи комунікації, громадянство, стиль спілкування – набір конкретних прийомів і засобів, за допомогою яких педагогічний працівник реалізує свою діяльність на базі власних знань, професійного досвіду, вмінь і навичок (залежно від конкретних умов освітнього процесу) [12, с. 43].

На рис. 1. відображено модель професійно-педагогічної комунікації: структуру, основні функції професійно-педагогічної комунікації та зв'язки суб'єктів комунікації [12, с. 44; 4, с. 77].

Значущими для професійно-педагогічної комунікації є особистісні показники педагога за такими векторами, як індивідуально-особистісний, комунікативний, соціально-психологічний, морально-політичний [8, с. 20] (рис. 2).

З метою ефективної комунікації з учнями педагог має володіти не тільки певними особистісними якостями, а й професійно значущими [8, с. 20–21] (рис. 3).

Отже, педагог має бути умілим комунікатором, який не обмежується знанням лише свого предмета, а його комунікативна поведінка базується на педагогічному такті, коректності, вимогливості до себе та учнів, стимулює пізнавальний інтерес, мотивацію учнів до навчання [10].

Науковці виокремлюють три складники професійно-педагогічної комунікації:

– когнітивний (формування у вчителів та учнів уявлень одне про одного та уявлень про особистісні якості кожного учасника в процесі комунікації);

– естетичний (зовнішні та внутрішні особливості учасників комунікації викликає певне ставлення);

– поведінковий (слова та вчинки, адресовані вчителем учням (і навпаки)).

Формування професійно-педагогічної комунікації – комунікації – це процес розвитку в учителів професійних комунікативних якостей, компетенцій і рис характеру, що сприятимуть професійній комунікативній діяльності.

Отже, професійно-педагогічні комунікації – це вміння викладача орієнтуватися і використовувати особливості професійно-педагогічної комунікації,

Рис. 1. Модель професійно-педагогічної комунікації

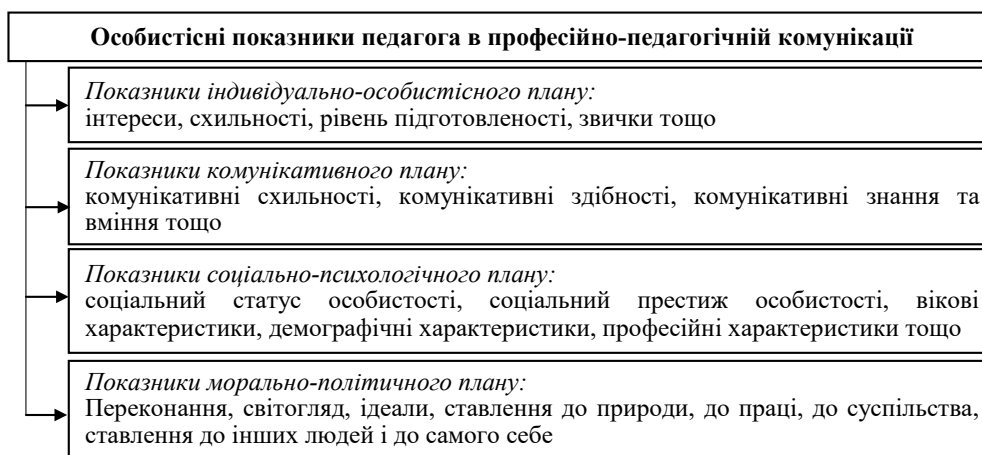

Рис. 2. Особистісні показники в професійно-педагогічній комунікації

які ґрунтуються на відповідних компетентностях у певній професійній галузі [7].

Належна професійно-педагогічна комунікація усуває негативний емоційний стрес учнів (страх, невпевненість), викликає радість, бажання спільної діяльності [12, с. 44]. У педагогічних працівників можна виділити властиві їм рівні комунікації з учнями: примітивний, маніпулятивний, стандартизований, конвенціональний, ігровий та особистісний [12, с. 44; 9] (табл. 1).

Отже, оптимальною є професійно-педагогічна комунікація, яка створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів, творчого характеру діяльності розвитку його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, запобігає створенню психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використовувати в освітньому процесі особистісно-професійну майстерність педагогічних працівників.

Культура професійно-педагогічної комунікації полягає в умінні слухати, ставити питання,

Професійно-педагогічні якості вчителя	
→	гнучкість, оперативно-творче мислення, що забезпечує вміння швидко і правильно орієнтуватися в мінливих умовах спілкування, швидко змінювати мовленнєвий вплив залежно від ситуації спілкування, індивідуальних особливостей учнів;
→	інтерес до людей і до роботи з ними, наявність потреби й уміння спілкуватися, товариськість, комунікативні властивості;
→	здатність до емоційної емпатії й розуміння людей;
→	уміння відчувати і підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні з учнями;
→	уміння керувати своїм емоційним станом, голосом, мімікою, настроєм, думками, почуттями;
→	здатність до спонтанності (непідготовленої комунікації);
→	вміння прогнозувати можливі педагогічні ситуації, наслідки своїх дій;
→	наявність вербальних здібностей: культура, розвиненість мовлення, багатий лексичний запас, правильний відбір засобів;
→	здатність до педагогічної імпровізації та володіння мистецтвом педагогічних переживань.

Рис. 3. Професійно-педагогічні якості вчителя

Таблиця 1

Рівні комунікації вчителів та учнів

Рівні комунікації	Характеристика
Примітивний	Для вчителя учень не партнер, а предмет, тому науково-педагогічні працівники демонструють свою перевагу. Учень для вчителя – це засіб досягнення мети
Маніпулятивний	Суб'єкт, який обирає партнерство на цьому рівні, за своїм підходом до іншої людини близький до примітивного рівня, але за виконавчими можливостями наближається до конвенціонального рівня. Характеристика маніпулятора (учитель): для нього партнер (учень) – суперник у грі, яку неодмінно треба виграти, використовуючи різні прийоми. Учень – об'єкт маніпуляцій
Стандартизований	Домінує формальна структура спілкування. Недостатня увага до особистості. Учитель дотримується стандартів етикету, але така поведінка є поверхневою і, не зачіпаючи особистісного рівня, реалізується на рівні масок. Учень (як самостійний об'єкт) відчуває байдужість учителя за «маскою» і залишається об'єктом маніпуляції
Конвенціональний	Цей рівень характеризується справжнім інтересом до учня, турботою про нього, готовністю стати на його місце. Виявляється власна відкритість, хоча і не повністю, а в межах тієї ситуації, у якій відбувається спілкування; позиції різноманітні, взаємодоповнювальні. Контакт на конвенціональному рівні вимагає від учителя та учня високої культури спілкування, вміння підтримувати діалог
Ігровий	Цей рівень характеризується справжнім інтересом до особистості учня, відкритістю і різноманітністю комунікації, що робить спілкування святковим, захопливим і продуктивним у площині взаєморозуміння, взаємопізнання. Ігровий рівень ефективний у педагогічному спілкуванні, коли вчитель грає роль розсіяного, яка потребує допомоги знавців і добрих дітей
Особистісний	Ґрунтується на глибокому інтересі до учня, визнанні незалежності його особистості. Педагогічна діяльність спрямована на розвиток духовності, особисте спілкування стає духовним спілкуванням. Учень довіряє вчителю, який є авторитетом і найкращим посередником між ними та знаннями про світ, людей, себе. Напрацювання особистого рівня спілкування є необхідною умовою міцної культури взаємодії вчителя та учня

аналізувати відповідь, розуміти учня і вміти зрозуміло подавати навчальний матеріал, щоб учень був уважним, спостережливим; установлювати контакт, бачити й розуміти реакцію класу, щоб передати своє ставлення до того, що відбувається; зацікавити, захо-

пити поясненням, щоб учні зрозуміли навчальний матеріал [3, с. 44].

Одним із пріоритетних завдань закладів загальної середньої освіти є розвиток конкурентоздатності учнів, оскільки суспільство очікує особистостей,

здатних самостійно і результативно вирішувати не тільки особисті питання, а й соціальні проблеми. Конкурентоздатний учень має володіти ключовими компетенціями та навичками, які сприятимуть його всебічному розвитку та забезпечать самоідентифікацію в різноманітних життєвих ситуаціях [8].

Професійно-педагогічна комунікація відіграє важливу роль у процесі формування відповідного рівня конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти, завдяки якій відбувається забезпечення належного рівня ключових компетенцій учнів, психологічна та соціальна підтримка учнів, що підвищує конкурентоспроможність освітніх послуг і формує позитивний імідж закладу загальної середньої освіти [6, с. 103; 7, с. 33].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічна комунікація є важливим чинником професійної ідентичності й охоплює всі сфери педагогічної діяльності. Ефективність

педагогічної комунікації залежить від комунікативних можливостей педагога, його вміння налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, знімати емоційне напруження в спілкуванні та усувати бар'єри, запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Нова українська школа є одним із найбільших викликів саме для вчителів, оскільки їм потрібно працювати по-новому, адже повинні бути задіяні зовсім інші підходи та методи навчання. Забезпечення належної професійно-педагогічної комунікації визначається наданням якісної освіти та ключових компетенцій учням, що забезпечить продуктивну діяльність учнів, їх належну підготовку до вступу в заклади вищої освіти. Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні особистісно орієнтованих технологій, які сприяють розвитку комунікативних можливостей педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірюк Л.Я. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки (психолого-академічний аспект) : навчальний посібник. Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. 210 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
3. Жирун О.А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 100–104.
4. Когут І.В. Зміст формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності в сучасних соціокультурних умовах. *Проблеми освіти* : наук. зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2013. Вип. № 77. Ч. 2. С. 75–79.
5. Когут І.В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2015. 250 с.
6. Літкевич А.М. Конкурентоспроможність закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 9(38). С. 63–77.
7. Літкевич А.М. Поняття конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти. *Педагогічний менеджмент*. 2019. № 5(188). С. 29–34.
8. Максимова А.А. Основы педагогической коммуникации : учебно-методическое пособие. Орск : Изд-во Орского гуманитар.-технолог. ин-та (филиала) ОГУ, 2012. 170 с.
9. Павлов С.Н. Профессионально-педагогическая коммуникация при продвижении имиджа вуза в информационном пространстве для привлечения абитуриентов. *Вестник ВЭГУ*. 2013. № 2(64). С. 55–59.
10. Шкуренко А.В. Исследование профессиональной коммуникации в педагогическом образовании. *Електронний інституційний репозитарій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2017. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8316/1/Shkurenko%20Uman_rus1.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
11. Communication strategies in educational management international symposium volume. Ruse, Bulgaria, 2017, 44 p.
12. Kamyshna I., Pavlovych L. Professional and pedagogical communication. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 57, p. 43–45.